

17 000 internáltból mindössze 3000 maradt életben és tért haza. Itt pusztul el Lázár János, volt gyergyói főszolgabíró, aki egész Csíkban köztisztviselőként állott, továbbá nővérei.”

Igazgatója írja a főgimnázium értesítőjében: „Péterffy Sándor VI. o. tanulót, mint fuvarost vittek magukkal az oláhok. Romániában is nehéz kézi munkára alkalmazták. Csak 1918. évi január havában térhetett vissza hazájába.”

Ennek előtte, 1916. október 28-án a romhalmazzá tett és leégett Csikszeredát főhercegi látogatás tiszteli meg, a későbbi IV. Károly magyar király. A trónörökös kérdésére a polgármester-helyettes szomorúan felelt: „Jelenben Csikszeredának 89 lakosa van.” (Ne felejtjük: hat héttel előtte még 3400 lakosa volt.)

Ezzel a történetnek a végére értem. Hadd zárjam az elmondottakat a menekülésből hazaérkezett csicsói plébános szavaival: „Hazajövetelemkor, Istennek hála, már több visszatérten találtam községünkben. Örvendtünk, hogy visszanyerhettük – ha romosan is, ha kiegészve is, ha kifosztva is – kicsi hajlékunkat, mert a menekülés, a hontalanság bizony sok keserűséget okozott. Az egész úton a legszivesebb segítőnk a száraz időjárás volt, a legjobb házigazdánk a szabad ég volt, mely mindig szállást adott és betakart. Köszönet mindenért neked, te áldott csiksomlyói Szűzanya!”

Mirk László

Trianon előzményei¹

1. „Az egynyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő”

Szent István Intelmeinek e mondatát mindmáig idézzük annak bizonyítására, hogy Magyarország ezeregyszáz éves történelme folyamán több nemzetiségű, befogadó, elfogadó ország volt. Hol fordult a befogadó készség a trianoni zsákutcába?

Nem 1526 előtt, annak ellenére sem, hogy a Mohács előtti etnikai viszonyok nehezen számszerűsíthetők. Álláspontunk szerint a sorsdöntő fordulatot az oszmán hódítás idézte elő. Az oszmán hódító politika meghatározó eleme a depopulációs stratégia, amelynek eredményeképpen az ellene folytatott háborúk és a Hódoltság másfél évszázada alatt elnéptelenedett hazánk középső és déli része. A törökök elől hozzánk menekülő különböző délszláv etnikumok megváltoztatták a korábbi déli és nyugati határvidék arculatát. Nem ilyen direkt ok-okozati összefüggésben, de mégis országunk három részre szakadásának egyik következményeként állandósult az erdélyi románság számbeli túlsúlya.

A török kiűzése után a belső migráció nem állíthatta helyre a korábbi népességi viszonyokat. 1720–1787 között az élő erők pótlására szervezett bevándorlás hozzájárult a lélekszám megkettőződéséhez. Egyszersmind kisebbségbe szorult a magyarság (45%, Horvátországgal együtt számítva 37%). Válaszúthoz érkezünk a föderalizáció vagy centralizáció között.

A Habsburg-birodalom Magyarország nélkül is soknemzetiségű volt. A felvilágosodás, az ébredő nemzeti érzés kérdéseket vetett fel, amelyekre eltérő válaszok születtek. Mária Teréziára a mai Ausztriában népeinek anyjaként emlékeznek. II. József egy és oszthatatlan Ausztria-császársága azonban vele ellentétes felfogás. Kettejük ellentéte körvonalazza a birodalom föderalizálásának vagy centralizálásának válaszútját.

Magyarország a reformkorban érkezett ehhez a válaszúthoz. A lehetséges megoldások esélyeit másként látta az 1848-as forradalom előtt Kossuth Lajos, és másként gróf Széchenyi István. Az 1848. évi forradalmak mind Magyarországon, mind Ausztriában, mind Európa más részein azt igazolták, hogy az államalkotó nemzetek és a nemzetiségek elvárásai egymással szemben egyre kevésbé hozhatók közös nevezőre.

A magyar szabadságharc leverése után Ausztriában a centralizáció hívei győzedelmeskedtek. Az egységes olasz, majd német állam létrejötte olyan energiákat szabadított fel a Habsburg-birodalom népeiben, amik lezárták a centralizáció fenntartását. A kiegyezés mégsem tekinthető föderalizációnak. A két legnagyobb államalkotó nemzet megegyezése egymással, továbbá a horvátokkal és lengyelekkel egyelőre elzárta a többi népre is kiterjedő föderalizáció útját.

¹ A Honismereti Akadémián, Kőszeg, 2010. június 30-án elhangzott előadás szerkesztett szövege.

2. Extra Monarchiam?

Az európai nemzetállamok kialakulása előre vetítette a soknemzetiségű birodalmak válságát. Törökország lett Európa gyenge embere, de Oroszországban, és legfőként az Osztrák-Magyar Monarchiában is válságot értelt a nemzetiségek törekvése. A XIX. század végén egyelőre mind a nemzetiségi vezetők, mind a nagyhatalmak a Monarchián belül keresték a megoldást.

1880-ban Ciszlajtániában az osztrák-németek, a Szent Korona országaiban a magyarok kisebbségek voltak. Ők a Monarchiában együttesen sem érték el az 50%-ot (25+17%). A harmadik legnagyobb nemzetiség a cseh (13%) volt. I. Ferenc József császár és király nepeinek egységében látta a birodalmát megtartó erőt. Ferenc Ferdinánd trónörökös körül a Belvedere-kör a duális monarchia föderális, gyakorlatilag triális átszervezését tartotta szükségesnek. Ezt a lépést azonban sem a magyarok, sem a triális rendezésből kimaradó nemzetiségek nem támogatták. Maga Ferenc Ferdinánd uralkodóként közvetlenül és nem föderalizációs keretben kívánta volna irányítani a nemzetiségi területeket.

Az 1867. évi kiegyezés legnagyobb veszteségeinek a *csehek* tartották magukat. Autonóm törekvéseit azonban elleneztek a csehországi németek, továbbá – a felvidéki szlovákokra figyelemmel – a magyarok. Eduard Beneš 1908-ban a Monarchia föderatív átalakítását, ezen belül a cseh-morva területeket Szlovákiával egy tagállamban képzelte el. Nézetein messze túlmenően Karel Kramář radikális terve 1914-ben az Orosz Birodalom által létrehozott Szláv Birodalmat (konföderációt) állította a Monarchia, illetve a Magyar Királyság helyére.

A horvát kiegyezés pártolói közül mind többen akartak elérni a Monarchián belül a magyarokéval azonos jogállást. A Jogpárt 1894-ben a Monarchia horvátjait és a szlovéneket a birodalmon belül egy államtestben akarta egyesíteni. Ante Trumbić és Frano Supilo illir birodalmi elképzelése valamennyi délszláv népet akarta összefogni, de már a Monarchián kívül.

Az ukránok körében a XIX. század vége felé fogalmazódott meg a galiciái és oroszországi ukránok egyesítésének célja. Az ortodox egyház térnyerése az oroszbarát irányzatokat erősítette.

Ciszlajtánia német anyanyelvű nemzetének képviselőitében az uralkodó és a trónörökös elképzelésével szemben a szociáldemokraták és a keresztényszocialisták a Monarchia föderalizálásáért küzdöttek. A keresztényszocialisták 1905-ben 15 autonóm nemzetállamot jelöltek meg. Német-Ausztria, Magyarország, Erdély, Székelyföld ilyen tartomány lett volna, csakúgy, mint Szlovákföld, Vajdaság, Ukrán-Kelet Galícia Kárpátaljával. A Monarchián túllépő elképzelés az ausztriai németajkúak között is kialakult. 1897-től Georg von Schönerer köre megfogalmazta Ciszlajtánia területének Németországgal történő egyesítését.

Az előzőekhez hasonlóan alakultak a magyarországi *román* törekvések. Ferenc Ferdinánd köréhez tartozott Aurel Popovici. Az ő 1907-es terve, hasonlóan az ausztriai keresztényszocialistákéhoz, a Monarchia föderatív átalakításán belül Magyarországot és Erdélyt, Székelyföldet önálló politikai egységként képzelte el. Magyarország terhére jött volna létre Szlovákia, Vajdaság, Kelet-Galícia (Kárpátaljával).

Az Osztrák-Magyar Monarchia fennmaradására külső fenyegetést jelentett:

- Olaszország törekvései Trento, Trieszt, Fiume, Dalmácia olaszok lakta területeinek elszakítására és egyesítésére;
- Szerbia szélsőséges köreinek törekvése a nagyszerb birodalom megteremtésére;
- a Román Királyság befolyása az erdélyi románság egyesülési céljaira.

3. Extra Hungariam?

Gróf Teleki Pál Trianonban előterjesztett térképe az 1910. évi népszámlálási adatokra alapul. A magyarság számaránya 54,7 %, Horvátországgal együtt 48% volt. A magyar politika alapelve: a Kárpát-medencében politikai értelemben egy nemzet van, a magyar. Ezzel összeegyeztethetetlen volt a nemzetiségek által 1895-től nyíltan és eltökélten követelt területi autonómia, sőt, föderalizáció.

A magyar politika választásának értékeléséhez fel kell tennünk a kérdést: a területi autonómia a Magyarországhoz tartozás pillérének tekinthető-e, vagy ellenkezőleg, a szomszéd nemzetállamok felé irányuló *szeparatizmus*é? Horvátország példája az utóbbit erősíti.

A Magyarországon belüli nemzetiségi törekvések nem az első világháború kitérésékor, hanem annak előrehaladtával, a Nagy Háború második szakaszában módosultak erőteljesen.

Szlovák politikai nyilatkozatok nem születtek. A szlovák katonák hősie harcát József királyi herceg is elismerte.

Erdélyi román elszakadási törekvések Románia 1916. augusztusi hadba lépése előtt nem kerültek nyilvánosságra. Az Erdélyből kivert román hadsereggel azonban ezek távoztak, létrehozták az Erdélyi Légiót.

Az ukránok 1917 májusától a Monarchia és Oroszország ukrán lakta területeinek föderatív átszervezését kívánták a Monarchián belül.

Magyarország felosztásának belső tervei 1914-től, de nem a hazai mozgalmak keretében érlelődtek.

Eduard Beneš és Tomaš G. Masaryk cseh politikusok 1914 őszétől követelték Cseh-Morvaország és Szilézia függetlenségének helyreállítását, ehhez az államhoz a *szlovák* területek hozzácsatolását. Masaryk 1915-ben felvetette a Pozsony és Zágráb közötti szláv korridor létrehozását.

Beneš 1916-tól kiállt *Erdélynek* Romániához történő „visszacsatolásáért”.

Érdemes számba venni a későbbi *Burgenland* elszakításának az előzményeit. A XIX. század végén a nyugat-magyarországi határvidék magyar lakossága mindössze 7,3% volt. A németajkú (osztrák) nemzetiségi mozgalom követelte a négy vármegye osztrákok lakta részeinek Alsó-Ausztriához csatolását (Pressburg/Pozsony, Wieselburg/Moson, Ódenburg/Sopron, Eisenburg/Vas vármegyék – *die vier Burgenländer*). Hivatkoztak történelmi előzményekre is, mivel Mátyás király az 1463. évi pozsonyi békeben a Szent Koronáért zálogba átengedte a nyugati határvidéket III. Frigyesnek. Ezt a területet 1647–1649 között tagosították vissza Magyarországhoz.

Magyarország felosztásának külső tervei 1914 után: *Szerbia* az általa vezetett szerb-horvát-szlovén államon belül követelte a Bánátot, a Vajdaságot Bajával, a baranyai háromszöget, a Dráva-Mura határt. A Hármasszövetség tagja, *Olaszország* átállása fejében Magyarország terhére Fiumét követelte. A semleges *Románia* hadba lépése fejében követelte Magyarország terhére Erdélyt, a Partiumot, valamint a Tiszántúlt a Debrecen-Szeged előtt húzott határvonalig.

A nagyhatalmak álláspontja a területi igényekről: A nemzetiségi törekvések szélsőségeit a nagyhatalmak mérsékeltek, és a Nagy Háború folyamán fenn akarták tartani a Monarchiát. Wilson, az Egyesült Államok elnöke a népek önrendelkezési jogát még a Monarchián belül akarta érvényesíteni. A fordulat 1918-ban következett be, amikor a Monarchia teljesen alárendelődött Németországnak. Oroszország és Románia veresége felértékelte a német veszélyt, a nagyhatalmak szemszögéből nem maradt értelme a meggyengült Monarchia fenntartásának. Wilson elnök elállt a Monarchia népeinek önrendelkezési jogának hangoztatásától. 1918 októberétől a délszlávok, csehek, lengyelek nemzeti tanácsai már a független államuk előzményei. Az eredeti cseh, román, szerb, osztrák követelésekhez mérten azonban a nagyhatalmak a trianoni határokat mindenhol szűkebbre szabták.

4. Beletörődni vagy ellenállni?

Gróf Károlyi Mihály pacifizmusával nem fért össze a fegyveres ellenállás. A Tanácsköztársaság honvédő háborúja részsikerek után kudarcba fulladt. Mégsem felejthető három fejlemény:

- Ausztria a klagenfurti szabadságharcban megvédte Karinthia egy részét,
- Kemál Atatürk vezetésével a törökök felszabadították a kisázsiai partvidéket és Isztambul körzetét,
- a győztes hatalmak a megoldatlan magyar kérdés miatt aránytalanul elhúzódó párizsi béketárgyalások mielőbbi lezárásában voltak érdekelték.

A magyarországi forradalmak megszakították a Párizs környéki béketárgyalásokat. Ezt megelőzően a nemzetiségi előterjesztéseket a brit tisztviselők tárgyalási többlettel zárták le.

1919 őszétől a mielőbbi lezárás érdekében felgyorsított tárgyalásokon érdemben már nem foglalkoztak az előterjesztésekkel. A franciák következetesen elhárították a brit és olasz mérséklő törekvéseket. E folyamat közben a tárgyalási többlet – a majdani kompromisszum hányada – benmaradt a végleges feltételrendszerben.

Marossy Endre

Ajánlott szakirodalom: *Zeidler Miklós* (szerk.): *Trianon*. Osiris Kiadó, Bp., 2003. 931 old. képekkel. – *Cartledge, Bryan*: *Trianon egy angol szemével* (2009.) Officina Kiadó, Bp., 2009. 191 old. képekkel. – *Romsics Ignác*: *Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és a trianoni békeszerződés*. Rubicon, 2010/4–5. sz. 4–29. old. képekkel. A szerző cikkei *Történelmi érdekességek* rovatban a www.rozsadomboktatás.hu honlapon.